

Összehasonlító verselemzés az irodalomórán

Két vagy több vers egybevetése, összehasonlítása többször előfordul az irodalomórán. Az irodalmi művek elemzése – ezen belül a párhuzamos elemzés is – azonban nem lehet végcél, hanem csak eszköz arra, hogy a tanulók érzelmileg közelebb kerüljenek a tárgyalandó költeményhez, novellához, regényhez vagy drámához, mélyebben értsék meg azt, esztétikai érzékük és a szépirodalmat befogadó képességük fejlődjön, s így kedvet kapjanak az olvasáshoz. Egy-egy vers elemzése természetes az órán. Az elemzés során kibomló esztétikai érték, tartalom – a formával együtt – hatással van a nevelőre és a tanulókra egyaránt. Állásfoglalásra készíti őket. Az elemző kérdésekre, megállapításokra választ várunk a gyermekektől. A tanulók órai aktivitása persze osztályonként eltérő lehet. Ahhoz viszont, hogy az osztályban ne csak egy kis csoport vegyen részt az irodalmi mű feldolgozásában, hanem többen kapcsolódjanak bele, s kedveljék meg az elemezendő költeményt, felhasználhatjuk és segíthet az összehasonlító elemzés is. Ez az elemzésfajta azonban már a hagyományosnak nevezett óravezetésben is meg volt, csak lehet, hogy nem elég gyakorisággal, s a versnek kevésbé kifejtve az esztétikai értékét. Természetes, hogy nem egyoldalú esztétizálásról van szó, hiszen talán az lenne az ideális helyzet, ha az elemzőkor felszínre kerülne az esztétikai érték mellett a vers eszmei mondanivalója, valamint nyelvi és stilisztikai szempontok is jelen lennének. Vagyis az egész vers összbenyomását, hangulatát vizsgálánánk, s ily módon próbálnánk hatni a tanulókra. Felvetődhet azonban a kérdés: Milyen mértékben kerülnek közelebb a tanulók a tárgyalandó műhöz az összehasonlító elemzés segítségével? Nem megterhelő-e számukra, ha még más versek hasonló gondolatait, sorait kapcsoljuk a feldolgozandó költeményhez? Nem valószínű.

Ugyanis könnyebb egy-egy fogalmat, gondolatsort, egy verset megérteni, s talán meg is kedvelni, ha már egyszer megtanult, hasonló gondolattal magyarázzuk meg, vagy ily módon vezetjük rá a tanulókat a még új, ismeretlen versrészletek értelmezésére, az elemzés végén pedig az egész költemény megértésére, átélésére. Vannak esetek, amikor a tanulók saját maguk is felismernek egy versben olvasott sorhoz hasonlót más versből. Azonkívül a még ismeretlen szó vagy kifejezés jelentésének árnyaltságát figyeltethetjük meg a tanulókkal a hasonló jelentésű, rokon értelmű szavakkal. Úgyis mondhatjuk, hogy itt, irodalomnak irodalommal való, de nem egyoldalú, koncentrációsáról van szó.

Ha a kínálkozó helyzet úgy hozta, alkalmaztam a párhuzamos verselemzést az órán. Ilyen alkalom volt Ady Endre Dózsa György unokája című versének elemzésekor is. Király István szerint Adynál 1907 elejétől írásaiban, de verseiben is felhangzott a forradalom szava. A Dózsa György unokája a paraszti forradalmiság versei közé tartozik. Itt most az órának a verset elemző részét – ezen belül az összehasonlító elemzést – emelem ki, bár az irodalmi mű elemzése amúgy is az óra központi feladata. Az órára egypár érdeklődő tanulónak házi feladatul adtam, hogy nézzék át a történelem könyvből és a Képes Történelem című sorozatból a Dózsa-féle parasztfelkelés fontos eseményeit, közelebbről Dózsa György személyét. Lehet pl.: még szorgalmi feladatként adni, hogy magyar képzőművészeti albumokból keressenek a parasztháborút vagy Dózsa Györgyöt megörökítő festményeket, vagy olvassák el Arany Jánosnak Petőfi Sándorhoz írt 4. levelét (1847. február 28. Szalonta), kiemelve belőle a Dózsa Györgyre vonatkozó sorokat, valamint Petőfi Arany-

hoz írt 5. levelét (1847. március 31. Pest), s ebből is a Dózsára utaló gondolatokat kikeresve.

Ezt a kiegészítő feladatot azonban Petőfi A nép nevében című versének elemzéséhez is lehet adni. Az összehasonlítható versek ugyan benne vannak a tankönyvben, de azért több gyermeknek ajánlható, hogy hozza el az órára a Magyar versek könyvét. Az órára bevittem Derkovits Gyula Dózsa-fametszetsorozatát. Bevezetőben felidéztem a már tanult Ady-verseket, majd a versek alapján költészetének néhány jellegzetes vonását. Ezzel mintegy megindult a beszélgetés Ady költészetéről. Még az elemzés megkezdése előtt a kis csoport ismertette munkáját. Csak a legszükségesebb eseményt idézték fel a felkelésről, s egy pár mondatban szóltak Dózsa Györgyről. Megbeszéltük a költemény címének jelentését. Ezután a vers bemutatása következett, majd elemzése. Az összehasonlító elemzést két szempont szerint végeztük. Az egyik szempont volt, amikor is a költeményt összevetettük Dózsa György alakjának és a parasztfelkelés szemszögéből Petőfi A nép nevében című versével, s esetleg – ha az osztály irodalmi érettsége, szintje vagy az idő engedi – ide lehet venni Juhász Gyula Dózsa feje című versét is (bár ez nem tantervi anyag). Lehet differenciált feladatként az órán vagy házi feladatként kiadni az elemzést jobb képességű tanulóknak. Az órán bemutatható pl.: az alábbi képzőművészeti alkotások közül, tetszés szerint kiválasztva, bármelyik:

Derkovits Gyula: Dózsa-fametszetsorozat,
Kádár György–Konecsni György: Vihar előtt,
Szabó Vladimír: Dózsa népe.

Természetesen a képeket, stílusuknak különbözősége miatt, más-más nézőpontból hasonlíthatjuk össze a verssel. A másik szempont „A Nyár heves s a kasza egyenes” motívum, mint a népben izmosodó, erősödő forradalmi gondolat jelképe a költeményben; ezzel a résszel állítottuk párhuzamba Juhász Gyula versét, a Magyar nyár 1918-at.

A megfigyelési szempontokat, a kérdéseket frontálisan is fel lehet tenni az osztálynak, vagy csoportmunkában is meg lehet oldani. Az elemzés kezdetén megkérdeztem az osztálytól:

- Milyen hangulatúnak éreztétek a verset?
- Mit gondoltok, miért „vallotta” Ady Endre saját magát Dózsa György unokájának? Közben tisztáztuk a „Bocskoros nemes” kifejezést.
- Korábban melyik versben olvastatok Dózsa Györgyről, híreről, szelleméről? Többen említették Petőfi A nép nevében című versét.
- Kiket figyelmeztetett vele a költő?
- Hogyan állította a kiváltságosok elé intő példaként a parasztfelkelés vezérét?

A válaszok után bemutattam a tanulóknak a Dózsa-fametszetsorozatból Dózsa a várfokon, valamint Dózsa a tüzes trónon című lapokat és megkérdeztem:

- Milyennek látjátok Dózsa György alakját?
- Ady Endre miként mutatja be Dózsa György „kósza” népét?
- Szerintetek mit jelent „A Nyár heves s a kasza egyenes” sor? Itt újra bemutattam a fametszetsorozatból a Kaszát fenő paraszt, a Kapudöngetők, az Öszecsapás című képeket.
- Figyeljétek meg a kaput döngető alakok mozgását!
- Hogyan fejezi ki a kép a döngetők erejét?
- A másik fametszet hogyan ábrázolja a kaszával előrenyomuló, végeláthatatlan tömeget?
- Nézzétek meg arckifejezéseikben a haragot, az elszántságot!

Még idekapcsolva, ha van rá lehetőség, felolvashatjuk Ady Endrének egy másik verséből, A paraszt Nyárból (ez sem tantervi anyag) a nyárra vonatkozó sorokat, ahol a nyár, mint az egészséges, erős munkásélet jelképeként található:

„Boldog, aki az ő fia,
Boldog, akit a Nyár szeret,
Boldogok a Nyár fiai,
Az erős emberek.”

„Boldog, aki vígan kaszál,
Boldog, aki paraszt.”

„A Nyár, a Nyár legjobb apa,
Oszlja a békét és erőt...”

„A Nyár, a Nyár nem álmodik,
Kaszál, dalol és nem rohan,
Erősen, biztosan arat,
Forrón és boldogan.”

Egyébként mind a két vers, a Dózsa György unokája és A paraszt Nyár is az állás szekerén (1908.) c. kötetben jelent meg.

- „A nyár heves” metaforához hasonló szakaszt olvashattok Juhász Gyula Magyar nyár 1918. című versében.
- Keressétek ki, melyik ez a versrészlet!
- Melyik sorok bizonyítják, hogy a költő társadalmi vihart vár?

A Dózsa György unokájában mintegy fokozatosság figyelhető meg a nép és az urak szembenállásában, mely a figyelmeztetéstől a várba özönlő tömeg bemutatásáig tart:

1. versszak „Hé, nagyurak, jó lesz tán szóbaállni
Kaszás népemmel...”
2. versszak „Mi lesz, hogyha Dózsa György kósza népe
Rettenetes nagy dühvel özönlő.”
3. versszak „Rabló váraitokból merre fut
Hitvány hadatok? Ha majd csörömpöléssel
Lecsukjuk a kaput?”

Figyeltessük meg a tanulókkal a szóképeket s a jelzős kifejezéseket! A Dózsa György unokája és a Magyar nyár 1918. is kérdésekkel fejeződik be. Mutassunk rá, próbáljuk érzékeltetni az osztállyal, hogy sok esetben kifejezőbb lehet, ha a költő kérdez, vagy éppencsak sejtet valamit, mintha mindent kimondana. Az elemzés végén megemlíthetjük, hogy később majd József Attilától is fogunk olvasni egy verset, melynek címe a Nyár, s melyben a derűs természet harmóniája fokozatosan bomlik, és a forrósodó tájban a közelgő vihar képei arra a viharra utalnak, amely az utolsó szakasz tanúsága szerint a parasztforradalom. Az elemzéshez felhasznált, szükséges képzőművészeti alkotások bemutatásával, ugyancsak a szükséges történelmi események felidézésével egyúttal megteremtődött a koncentráció (az irodalom, a történelem és a képzőművészet között) s a szemléltetés egyidejű kapcsolata az órán.